

АВТОРСКОПРАВНИ АСПЕКТИ НА КРИЕЙТИВ КОМЪНС ЛИЦЕНЗИТЕ И ПРИЛОЖЕНИЕТО ИМ ПРИ УЧЕБНИЦИТЕ ЗА БЪЛГАРСКОТО УЧИЛИЩЕ

Ангел Стефанов Манчев
СУ „Св. Климент Охридски“, София

COPYRIGHT ASPECTS OF CREATIVE COMMONS LICENSES AND THEIR APPLICATION IN TEXTBOOKS FOR THE BULGARIAN SCHOOL

Angel Stefanov Manchev
Sofia University „St. Kliment Ohridski“, Sofia

Abstract: In the context of the recent debate in our society about the quality of educational content in textbooks for the Bulgarian school, observations on modern publishing practice show an increasing trend towards the use of works with the so-called Creative Commons licenses. The restrictive nature of the doctrine of copyright, limiting the possibility of using a work created only to its author or to persons to whom he has explicitly given permission, through a copyright agreement, openly contradicts the dynamics of modern technological development.

Since the Creative Commons system is based on the ability of the author of a work to allow other people and organizations the right to share his work, this predetermines one of the most important aspects of this type of permission – their communicative nature, because virtually free licenses are designed for creators who use them as they themselves make their work available to the public, of course under pre-determined conditions.

To date, both publishers and authors face great difficulties in creating textbooks for the Bulgarian school, given the huge requirements set for them by professionals such as teachers and society as a whole in terms of the appropriateness of the curriculum, level, the quality of textbooks and the price. It is for this reason that in order to be adequate to the wishes of their target audience and the requirements of society, authors and publishers of textbooks are increasingly resorting to the use of open licensed materials such as Creative Commons, which guarantees free (unpaid) access to content.

This article looks at the most adequate Creative Commons contracts for works to be used in textbooks today, as well as some specific aspects of this type of license.

Keywords: Creative Commons licenses; copyright; textbooks; authors; publishers; Bulgarian schools

В контекста на дебата, който се води в последно време в обществото ни, относно качеството на образователното съдържание в учебниците за българското училище, наблюденията върху съвременната издателска практика показват все по-сериозна тенденция към използването в тях на произведения с т. нар. Криейтив Комънс лицензи. Тук визираме както литературни произведения или откъси от литературни произведения, така и произведения на изобразителното изкуство и фотографията с цел приложението им като илюстрации и корици, а също и музикални и аудиовизуални произведения и др.

Използването на произведения с Криейтив Комънс лиценз дава правото на издателите да издават и разпространяват безплатно, за комерсиални цели, различно образователно съдържание. На авторите се предоставя възможността дори да променят, актуализират и надграждат текстове и илюстрации (в зависимост от вида на лиценза), а също и да копират, превеждат и адаптират съдържание.

Очевидно е, че без Криейтив Комънс лиценз всяка от тези употреби е нарушение на Закона за авторското право, ако няма разрешение от носителя, получено чрез надлежно сключен договор.

КАК КРИЕЙТИВ КОМЪНС ЛИЦЕНЗИТЕ СЕ СЪОТНАСЯТ КЪМ СЪЩЕТВУВАЩАТА СИСТЕМА НА АВТОРСКОТО ПРАВО?

Системата на авторското право, използвана в днешния цивилизован свят е силно рестриктивна по отношение на използването на произведения в сферата на литературата изкуството и науката. Това означава, че на практика авторското право ограничава използването на едно произведение, резултат от творчество (писмен текст, рисунки, снимки, графики, музика, филм и т.н.) само до неговия автор, освен ако той не даде изрично разрешение на друго лице или лица (физически или юридически) да използват твор-

бата му по определен начин, за определен период и срещу определено заплащане.

Българският закон за авторското право и сродните му права определя обективните условия, при които едно произведение се признава за закриляно, кои лица могат да бъдат носители на авторско право, какво е неговото съдържание, за какво време се предоставят правата и какви са възможностите за защита и т.н. ЗАПСП определя и правилата за използване на авторското право. Нормите на ЗАПСП съставляват обективното авторско право. То е основата, на която възниква субективното право на автора, включващо комплекс от авторски правомощия, които могат да бъдат упражнени поотделно или съвместно в зависимост от наличието на визирани в закона предпоставки и волята на носителя му.

Авторското право е изключително, т. е. неговия носител може да изисква всички физически и юридически лица да го зачитат и да не го нарушават. Обектите на авторското право представляват интелектуална собственост. Но авторското право не може да бъде отнесено към класическите вещни права, а обектите, за които се прилага, да се смятат за вещи, защото създаването на едно произведение поражда за неговия автор както имуществени права, така и неимуществени права, които са строго лични¹. Ето защо традиционното в правната теория деление на правата на вещни и лични, тук не може да се приложи. От момента, в който произведението бъде изразено в обективна форма, за автора възниква изключителното право върху този резултат. С него той може да се разпорежда по договорен път като с едно материално право, но това материално право е неразривно свързано с личността му. За разлика другите правни отрасли именно личността създава неимущественото право на авторство и имущественото право върху творческия резултат.

На другия полюс стоят Криейтив Комънс лицензите, целящи да се даде по-широка възможност за използването на произведения, които по принцип са защитени с авторско право. Създадена в началото на XXI век, Криейтив Комънс е организация с нестопанска цел, предоставяща възможност на творци и издатели да използват без заплащане произведения, чиито автор, посредством избран формат на лиценза, е определил това. Което на практика означава, че трябва да се търси разрешение от автора, само когато се използва произведението по начин, който не е разрешен от лиценза.

Тъй като в основата на системата Криейтив Комънс стои възможността авторът на едно произведение да разреши на други хора и организации да споделят неговата творба, това предопределя един от най-важните аспекти този вид разрешения – тяхната комуникативна същност. В повечето случаи безплатните лицензи са предназначени за творци-създатели, които ги използват като самите те правят работата си достъпна за обществеността, разбира се при наличието на предварително определени условия.

От друга страна произведенията с Криейтив Комънс лиценз не са напълно освободени от авторски права. Авторът определя конкретни условия да сподели творбата и ако бъде нарушен лицензът, като произведението бъде използвано по неразрешен начин, се прилага стандартното законодателство за авторското право и се носи отговорност.

Криейтив Комънс предоставя няколко основни лицензни договора, всеки от които позволява да се използват произведенията по различни начини. Всички лицензи, обаче включват някои стандартни права и задължения, изброени по-долу².

Права:

- Копиране на произведението (напр. изтегляне, качване, фотокопиране и сканиране на произведението);
- Разпространение на произведението (за комерсиални или некомерсиални цели в зависимост от разрешението на автора);
- Показване или изпълнение на произведението;
- Споделяне на произведението;
- Промяна на формата на произведението (например копиране в MP3 формат на музика от CD или в MP4 на филм от DVD).

Задължения:

- Винаги да бъде посочван авторът на произведението;
- Да се търси разрешение от автора за всичко, което надхвърля условията на лиценза (например, използване на произведението за търговска цел или създаване на производно произведение, когато лицензът не позволява това);
- Запазване на всички означения за авторски права, приложени към оригиналното произведение;
- Посочване на вида на лиценза на всички копия на произведението;
- При направени промени в произведението, да се посочва оригиналното произведение и направените промени.

ните промени (например „български превод на оригиналното произведение „...“);

- Когато се използва произведение с Криейтив Комънс лиценз не трябва да се променят условията на лиценза и да се използва произведението по начин, който би накърнил репутацията на автора му;
- Добавяне на всякакви технологии (например DRM – „управление на цифровите права“) към произведението, които ограничават други хора да го използват, съгласно условията на лиценза.

Наред с основните права и задължения, посочени във всеки Криейтив Комънс лиценз, има набор от т. нар. „опционални“, които могат да бъдат добавени от автора. Колкото по-малко ограничения съдържа даден лиценз, толкова по-лесно може да се използва и разпространява лицензираната работа.

Тези елементи позволяват да изберат различните начини, по които авторът би желал да бъде използвана неговата творба. Всеки елемент има своя собствена икона и съкращение, което ги прави лесни за разпознаване. Има четири стандартни лицензионни елемента³:

Attribution (BY) – „Признаване на авторство“ или „От...“

Необходимо е да се укаже името или псевдонима на автора, или негов отличителен знак. Това е задължително за всички лицензи на Криейтив Комънс и в същото време произтича от моралните права на автора от Закона авторското право и сродните му права.

No commercial (NC) – „Некомерсиално“

Не се разрешава употребата за комерсиални цели.

No derivatives (ND) – „Без производни произведения“

Не се разрешават промени. Произведението може да се използва само в оригиналния му вид и да не бъде адаптирано или модифицирано по никакъв начин. За всякакви други действия като например редактиране на текст, обработване на снимка или използване на песен във филм, трябва допълнително разрешение.

Share alike (SA) – „Споделяне на споделеното“

Всяко произведение, използвано за създаване на друго произведение, трябва да бъде предоставено под същия лиценз. Ако произведението се видоизмени или надгради, ползвайки се като основа за друго произведение, то полученото производно или сборно произведение трябва да се разпространява само съгласно условията на същия или подобен на този лиценз.

Стандартните възможности за избор са между няколко договора на Криейтив Комънс. Ето как могат да бъдат представени шестте основни варианта в табличен вид⁴ (Фиг. 1).

Creative Commons			Могат да	Само ако		
		Признание CC BY	споделям, променям и печеля от творбата	спомена автора		
			Признание Споделяне на споделеното CC BY-SA	споделям, променям и печеля от творбата	спомена автора и запазва същия лиценз	
			Признание Некомерсиална употреба CC BY-NC	споделям и променям творбата	спомена автора и не печеля от творбата	
			Признание Без производни CC BY-ND	споделям и печеля от творбата	спомена автора и не променям творбата	
				Признание, Некомерсиално, Споделяне на споделеното CC BY-NC-SA	споделям и променям творбата	спомена автора, запазва същия лиценз и не печеля от неговата творба
				Признание, Некомерсиално, Без производни CC BY-NC-ND	споделям творбата	спомена автора, не променям творбата, не печеля от нея и запазва същия лиценз

Фигура 1. Договори на Криейтив Комънс

УЧЕБНИЦИТЕ ЗА БЪЛГАРСКОТО УЧИЛИЩЕ И ПРИЛОЖЕНИЕТО НА КРИЕЙТИВ КОМЪНС ЛИЦЕНЗИТЕ ПРИ ТЯХНОТО СЪЗДАВАНЕ И РАЗПРОСТРАНЕНИЕ

Учебникът е един от основните източници за придобиване на знания и овладяване на определена система от умения и навици от учениците. В него са конкретизирани обемът и съдържанието на предвидения в учебната програма образователен материал, като са взети под внимание целите и задачите на обучението и психологическите особености на възрастовата група, за която е предназначен. Днешните училищни учебници съдържат в себе си множество елементи, в т. ч. текстови и илюстративни, както и елементи, присъщи на дизайна на съответния формат – книгата с нейните специфични атрибути: като корица, титул, форзац, наборно поле и др., или електронния учебник с типичните за него интерактивност, анимации, аудио и видео съдържание, линкове и др.

Но независимо от вида си, в съдържателен план, настоящият учебник не само замества, но и моделира част от дидактическите функции на учителя. Това на практика означава, че в процеса на еволюцията си учебникът се е превърнал от обикновен източник на научна информация в участник в образователната работа, който трансформира учебния материал в съответствие със закономерностите на учебната дейност, подпомага самостоятелното му овладяване от учениците, активизира и развива тяхното мислене и творчески заложби. И всичко това се реализира чрез обвързаност на конкретния учебник със системата на цялото образование.

Към днешна дата и издателите и авторите срещат огромни трудности при създаването на учебниците за българското училище, предвид огромните изисквания, които са заложили към тях както от учителите и учениците, така и от цялото общество по отношение на целесъобразността на учебното съдържание, нивото, качеството на учебниците и цената.

Именно поради тази причина, за да бъдат адекватни на желанията на целевата си аудитория авторите и издателите на учебници все по-често прибегват до използването на материали с Криейтив Комънс лиценз, който гарантира безплатен (неплатен) достъп до огромно по обем и разнообразие съдържание.

На практика най-разрешителните Криейтив Комънс лицензи позволяват на авторите и издателите свободата дори да преработят съдържанието, за да отговаря на нуждите на дадения курс. От гледна точка на вторичните автори, с изключение на лицензния формат „No derivatives“ (ND) („без производни произведения“), който обикновено не се признава като „отворен“ за образователни цели, произведенията с Криейтив Комънс лиценз могат да бъдат променяни, адаптирани, актуализирани, превеждани, преработвани, съкращавани, добавяни, да им бъде променяна формата и изразните средства. Без наличието на Криейтив Комънс лиценз всяка от тези употреби може да представлява нарушение на Закона за авторското право.

От гледна точка на издателите непродуктивен е също и лицензът „No commercial“ (NC) или „употреба без комерсиални цели“, защото разпространението на печатните учебници (дори тези, които държавата предоставя безплатно на учениците от 1. до 7. клас) се квалифицира като „търговско“ и представлява продажба по смисъла на закона.

Кои са най-адекватните Криейтив Комънс лицензи за употреба в учебниците днес?

Безспорно най-свободният от всички е форматът CC BY.

Графично той се представя чрез знаците .

Този лицензен договор предоставя най-широки права за адаптиране, превод и преработка на творбата. Той предполага възможност за свободно публикуване на произведението или на части от него, независимо наличието на търговски елемент. Задължително условие е името, псевдонимът или друг обозначителен знак на оригиналния автор да бъде поставяно при всяка употреба на произведението, което пряко кореспондира с изискванията на авторско-правното законодателство по отношение на т.нар. неотчуждими неимуществени или „морални“ права на автора. Произведенията с подобен лиценз са най-подходящи и използвани в учебниците.

Друг лиценз, който е подходящ за употреба при учебниците, е CC BY-SA. Графично той се представя чрез знаците . Спецификата на този лицензен договор е в това, че той изисква освен споменаването на оригиналния автор по обичайния начин при всяка употреба на творбата и предоставянето на същия лиценз на всеки, който желае да използва споделеното произведение („Share alike“ (SA) и в превод „споделяне на споделеното“). На практика този режим на Криейтив Комънс лиценз е един от най-предпочитаните от авторите. Но реализацията му означава, че когато в учебниците се използват текстове или илюстрации под този лиценз, задължително трябва да бъде отбелязано, че те могат да бъдат употребявани и от други лица при същите лицензи условия.

Третият случай на използване на произведение с Криейтив Комънс лиценз в учебник е при стандартния формат CC BY-ND. Графичното му представяне е .

И тук остава условието да се поставя името, псевдонима или друг обозначителен знак на оригиналния автор при всяка употреба на произведението. Задължително в случая е да не се видоизменя оригиналната творба, което означава, че е забранена всякакъв вид адаптация, превод и преработка („No derivatives“ (ND) или в превод „без производни произведения“). Употреба е възможна само в оригиналния вид, представен от автора.

Практиката показва, че има съвместимост между Криейтив Комънс лицензите и учебниците. От една страна тези лицензи предоставят на авторите прост, стандартизиран начин за разрешено ползване на тяхната творческа работа, като лицензът позволява те да посочат предварително какво ще дадат и какво няма на другите да правят с труда им. От друга страна и издателите и авторите на учебници се нуждаят от повече и разнообразно творческо съдържание, предвид изискванията на учителите, учениците и цялото общество към техния продукт, което обаче го оскъпява неимоверно много. Ето защо използването на произведения с Криейтив Комънс лиценз е едно наистина подходящо решение.

Рестриктивната същност на доктрината на авторското право, ограничаваща възможността за използване на създадено произведение само до неговия автор или до лицата, на които той изрично е дал разрешение, чрез сключен авторски договор, също така открито противоречи на динамиката на съвременното технологично развитие. Това е още една от причините за широкото навлизане и масовата употреба на произведения с Криейтив Комънс лиценз днес.

(Endnotes)

1. Takiva sa pravoto na avtora da iziskva postavyaneto na imeto mu pri vsyako izpolzване na proizvedenieto, kako i pravoto mu da iziskva ne se izmenya proizvedenieto mu bez negovo saglasie i dr.
2. <https://smartcopying.edu.au/what-is-creative-commons/> User Rights, User Obligations
3. <https://creativecommons.org/licenses/> Creative Commons Licenses
4. https://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%B5%D0%B9%D1%82%D0%B8%D0%B2_%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D1%8A%D0%BD%D1%81 Vidove Creative Commons dogovori